

14. Лопатин В.В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования. М., 1973. 151с.
15. Лосев А.Ф. О коммуникативном значении грамматических категорий // Ученые записки Московск. педин-та.- М.Д965- № 243. - С. 196-231.
16. Пришва П.Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. К., 1977. 177 с.
17. Сильницкий Г.Г. Теория деривации и ее место в системе лингвистических дисциплин // Теоретические аспекты деривации: Межвуз. сб. науч. тр. - Пермь, 1982. - С. 3-7.
18. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. - К., 1969. - 583 с.
19. Турчак О.М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: Дис. ... канд. філол. наук. - Дніпропетровськ, 2005. - 256 с.
20. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании // Развитие словообразования современного русского языка. - М., 1966. - С. 153-167.
21. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Навчальний посібник.-Запоріжжя, 1993.-216с.
22. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. - Л., 1974. - С. 24-39.
23. Юрченко Т.Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно- семантичний і стилістичний аспекта: Автореф. ... канд. філол. наук. - К., 2003. - 18 с.

Summary

The article deals with the category> of occasional i ty> on the morphological level Functional and formal-grammatical peculiarities of the occasional grammatical modification are traced on the material of morphological constructions with the meaning of suhstantivity. The differential traits of these units are analyzed.

Шарманова Н.М.

канд.філол.наук. ст.викладач

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЕМІОЛОГІЧНИЙ СЕМІОЗИС: УЗАГАЛЬНЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СМИСЛІВ І КОДІВ

У статті розглядається лінгвокультурний аспект української пареміології; висвітлюється комплекс мовних засобів на позначення кат егор її у загал ьнення.

Українська пареміологія розкриває лінгвокультурну специфіку мови, мовної свідомості й національну ментальність. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям паремії охоплюють усі сторони людського життя, суспільні явища, громадські й родинні взаємини, світовідчуття й світорозуміння. Вони подають широкий спектр узагальнення багатовікового >сподарського досвіду, звичаєво-правові й виховні настанови, повчання, наприклад:*рима без снігу - літо без хліба* Д1,с. 83); *Як хочеш багацько «•аттгтлбгире ба мало спати* (1,с. 104).¹Українські паремії, віддзеркалюючи тгальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені лннісні уявлення народу про світ і своє буття в *ньоц*². Саме тому іареміологічні одиниці є аксіологічно значущими мовними величинами, ^слідження яких дозволяє виявити ціннісні орієнтири українського етносу.

Метою нашої статті є дослідження лінгвокультурологічного аспекту української пареміосистеми. Відповідно до мети виділяємо такі завдання: 1) розкрити основні теоретичні підходи до вивчення вітчизняної преміології; 2) виявити комплекс мовних засобів номінування в пареміях категорії узагальнення.

У лексикографічних джерелах подано різні тлумачення терміна паремія, натомість у вітчизняному мовознавстві він почав уживатися на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів'їв [9, с. 242]. Відповідно до наявної мовознавчої термінології єфініцію „преміологія” визначаємо як філологічну дисципліну про паремії - народні вислови, виражені реченнями або короткими ланцюжками речень, що гановлять собою кліше, використовуються в ролі мовних знаків і мають три іруктурні плани - лінгвальної й логіко-семіотичної структур, план реалій [10, с. 424-425]. Преміологія перебуває на стику лінгвістики, іольклористики, етнопсихології, культурології, когнітології. У своїй статті розглядаємо лише мовознавчий аспект преміології.

Теоретичні основи вітчизняної преміології закладені О.О.Потебнею [8] і розвинуті М.М.Пазяком [6]. Преміологічна царина протягом останнього десятиліття активно розбудовується в працях І.О.Голубовської, О.В.Дуденко, < і.В.Лабашук, О.А.Остроушко, Н.М.Пасік, В.Л.Пирогова та інших лінгвістів. Дослідження номінативної й комунікативної природи українських премій ^презентує ці мовні одиниці як знаки-символи типових ситуацій і іятосеманти народно-розмовного дискурсу [3]. Власне премії (прислів'я, приказки). виступають у ролі результатів морально-ціннісної концептуалізації ійсьность/ Дослідники розглядають приналежність премійних аналогів до різних етнічних концептосфер (української, російської, англійської, китайської, японської тощо) і семантичних опозицій, подають їх міжмовну іасифікацію в лінгвокультурологічному й зіставно-типологічному аспектах [1.7]. Преміологічні розвідки присвячені також аналізу структури й поетики українських примовок і замовлянь, які наближаються до власне премій за ісобливостями структурної організації, але відрізняються комунікативною ірямованістю [4; 5].

Семіотичну сутність преміології визначив М. А. Черкаський, ітверджуючи, що вона „повністю належить надмовному ярусу, хоч матеріально будь-яке прислів'я є реченням, тобто маніфестується в певній лінгвістичній сутності” [11, с. 37]. Одиниці преміології об'єднані родовим терміном „премія”, під жим дослідник розуміє мінімальну одиницю „надмовного семіотичного ярусу, що має властивості клішованості, афористичності й сентенційності” [11, с. 36]. Під клішованістю М.А.Черкаський розуміє властивість тексту сприйматися глобально, як існуюче конструктивне й семантичне ціле, що відтворюється без істотних змін у відповідних комунікативних ситуаціях. Афористичність виступає як здатність висловлювання імпліцитно містити значно ширшу інформацію (фокус), ніж вона експліцитно закладена у ньому (фон). Ступінь афористичності - величина компресії - визначається відношенням інформаційного фонового обсягу щодо інформаційного фокусного. Поняття „афористичність” і „узагальненість” у М.А.Черкаського є рівнозначними.

Терміном же сентенційність (або моралістичність) дослідник позначає властивість паремії містити, крім „фактичної”, обов’язково оцінно-етичну інформацію. При цьому «найбільш суттєвою з позиції рівня світосприйняття, відображеного у пареміології, є ... ознака „добро - зло”» [11, с. 38].

Слід зазначити, що вказані найістотніші властивості паремій притаманні й іншим дискурсивним одиницям або ситуаціям. Проте лише паремії „спеціалізовані ж носії цих властивостей, а головне - у тих особливостях семіотичної природи паремій, які впливають із цих властивостей” [11, с.

39]. Зокрема, клішованість, афористичність і сентенційність у комплексі впливають на характер семіотичної й змістової структури мовної одиниці, власне її референційної складової і семантичної мотивації. Для паремій властиві онтологічні риси мовного знака [3, с. 100].

Аналіз цієї вітчизняної площини дозволяє творити про особливості семантичної будови і прагматики одиниць пареміології, їх структурну неоднорідність. В основі цілісного смислового змісту паремії лежить не власне дефініція, а міркування. Констатуємо, або прескриптивним, гіареміям властива ціннісна шкала модусів соціальної поведінки членів певного етносу) *У доброї господині і півень несеться* (1, с. 130); *Із благовісного теляти добра не ждати* (1, с. 158); *Робота сама за себе скаже* (1, с. 286), Паремії містять і виразно рцінні судження, які стосуються характеристики соціально значущих ситуацій: *Краще нині горобець, ніж узавтра голубець* (1, с. 217); *Такий, як живе срібло* (2, с. 114); *Добрався, як ведмідь до меду* (2, с. 165), Інший семантичний різновид мовних одиниць має сентенційний характер (пораду, настанову тощо) з формальним вираженням спонукальним реченням: *На чийм возі їдеш, тому й ласку твори* (1, с. 239); *За хлібом хліба доставай* (1, с. 31) *Надійся, як на кам я ну стіну* (2, с. 216).

Паремії співвідносяться з прецедентними феноменами [2, с. 251], що *Г* спираються на фонові знання комунікантів, визначають світ норми, закономірностей, узагальнень і стратегію моральної поведінки кожної людини й соціуму в цілому. Прислів’я характеризується певним типом образної побудови, при якій відтворюється економно обрана конкретна ситуація з виділенням таких її сторін, що можуть стати узагальненою формою передачі думок. Використовуючись у переносному значенні щодо свого буквального змісту, прислів’я є афористичним віддзеркаленням велегранності народного досвіду: *Праця людину годує, а лінощі марнують* (1, с. 284); *Хто матір забуває, того Бог карає* (1, с. 302); *Хліб-сіль їж, а правду ріж* (1, с. 309). Предмет вислову тут розглядається в аспекті загальноновизнаної істини, особливої побудови судження, специфіку якої визначають різні мовні засоби.

Оскільки паремії є загальнореферентними мовними одиницями, то їхнім позначуваням виступає не якась одинична подія, а узагальнена типова мікроситуація. Кожне наступне використання паремії відсилає адресата до певної, конкретної ситуації, знаком-номінацією якої вона є. Художня виразність прислів’їв досягається за допомогою спектра мовних засобів на позначення категорії узагальнення, зокрема лексичних:

-синонімії: *Диво, як сито, а чудо, як решето* (1, с. 109); *Де можна лантух, там торби не треба* (1, с. 145);

- антонімії: *Огонь і вода - то добро і біда* (1, с. 57); *Сій густо, то не буде пусто* (1, с. 96); *Щастя і нещастя як день та ніч* (2, с. 216);

-омонімії: *Добрий був би тік, якби не тік* (1, с. 108); *Була м'ята, стала м'ята* (1, с. 117).

Високою частотністю використання в семантичній будові українських паремій позначені такі морфологічні засоби узагальнення, як:

- використання займенників, різних за лексико-граматичним значенням: *Хто в ліс, а хто по дрова* (1, с. 120); *Чий ліс, того її пень* (1, с. 120); *Як хліб буде, то й все буде* (1, с. 316); *Назад наші з пирогами* (1, с. 319); *Не пхай свого писка до чужої миски* (1, с. 349); *Ми з тобою, як риба з водою* (2, с. 48); *Так його любить, як сіль в оці, а тернину в боці* (2, с. 49);

-актуалізація числівників для номінації кількісних відношень: *Одна правда на світі буває: хто не посіє, той не збирає* (1, с. 96); *Єдно дерево то/ще не ліс* (1, с. 120); *З одного дерева ікона і лопата* (1, с. 120); *Як молода була, по сорок вареників їла, а тепер і сімдесят мало* (1, с. 318).

Слід зазначити, що категорія узагальнення за допомогою субстантивованих лексем **один - інший (другий)** засвідчують не лише розгортання в межах паремії опозиції „одиничне - загальне”, а й постає одним із експресивних засобів представлення в них категорії узагальненого суб'єкта: *Єден сіє, другий жне* (1, с. 96); *Єдному сито, а другому решето* (1, с. 109); *Друга хатїса - інша гадка* (1, с. 134); *Семеро до рота, один до роботи* (1, с. 287).“Актуалізація в наведених мовних фактах слів із числовим шаченням підкреслює однотипність суб'єктів, відокремлення їх від інших осіб. Граматичне оформлення узагальненого суб'єкта вказує на максимальне, повне охоплення предметів, осіб з відтінком сукупності - пряме узагальнення; протиставлення одиничного загальному (для означальних займенників) або неможливість точного окреслення суб'єктивних асоціацій і для лексем *один - інший/ другий*), що ймовірно застосований до будь-якого кожного суб'єкта - узагальнення від зворотного.

До найбільш виразних стилістичних засобів номінації категорії узагальнення відносимо такі:

- лексичний повтор: *Погане дерево - погана з нього й тріска* (1, с. 121); *Вовк ловить, ловить, а потім і вовка вловлять* (1, с. 199); *Хто дурнем уродився, тому і дурнем вмерти* (2, с. 288);

-синтаксичний паралелізм: *Де хатка, там і паніматка* (1, с. 134); *І вовк ситий, й вівці цілі* (1, с. 199); *Нова хата - велика втрата* (1, с. 134);

- паронімазію: *Од ціпа в спині сіпа* (1, с. 108); *Пирогі - не ворогі* (1, с. 319); *Був з маком, та став з таким* (1, с. 111);

- мовну гру, парадокс, каламбур: *Гарний, як пес базарний* (2, с. 31); *Там така хата: вітром обгороджена, небом укрита* (1, с. 134); *А по мені хоч вовк траву їж* (1, с. 199); *Рятуйте хоч вареником!* (1, с. 318).

Крім того, внутрішня будова паремій мотивується комплексом зазначених

вище мовних засобів, як-от: *Хто на поріг, тому пиріг, а хто від порога, тому щаслива дорога* (1, с. 319); *Вогонь біда і вода - біда, а без вогню і без води ще більше біди* (1, с. 57); *Як із'їж два або три, то й гу'би втри* (1, с. 318); *Кому болото, а кому злото* (1, с. 56); *Як молодим був, то тридцять вареників гнув, а тепер хамелю-хамелю — ледве шістдесят умелю* (1, с. 318); *Роздайсь, море, тріска пливе* (1, с. 57).

Мовний матеріал засвідчує, що реалізація категорії узагальнення в семантичній будові паремії являє собою логіко-поняттеву й емотивну інтеріоризацію дійсності, розкриває етнічну мовну картин⁷ світу-, яка є віддзеркаленням національно-культурних кодів: антропоморфного, соматичного, архетипного, речовинного, космогонічного тощо.

Таким чином, одиниці пареміології як інтегральні складові української культури розкривають особливості національного менталітету, їм відводиться роль соціальних коректорів на основі етичних норм. Вони утверджують споконвічні моральні цінності, абсолютні ідеали, що мають залишатися пріоритетними й на сьогодні - у час постмодерністської орієнтації на інформованість і споживацьку естетику. Пареміям властивий специфічний характер узагальнення, вираження і спосіб сприйняття закодованої інформації, мотивація семантичної структури за допомогою лексичних, морфологічних і стилістичних засобів.

Список використаної літератури

1. Голубовська І.О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) Мовознавство. - 2004. - №2-3. -С. 66-74.
2. Гудков Д.Б. К вопросу о словаре прецедентных феноменов/- Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В.Н.Телия. М.: Языки славянской к-ры, 2004. -С. 251-259.
3. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. -Умань, 2002. - 220с.
4. Лабащук О.В. Українська примовка: Особливості побутування та функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 Львівський нац. ун-т. - Л., 2001.-16 с.
5. Остроушко О.А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський над. ун-т. - Дніпропетровськ, 2002. - 22 с.
6. Иазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії. - К.: Наукова думка, 1984. - 199 с.
7. Пирогов В.Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: Типологічний та лінгвокультурологічний аспекти: Автореф. канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський над. лінгв. ун-т. - К., 2003. - 19 с.
8. Потебня А.А. Из лекций по истории словесности: Басня. Пословица. Поговорка. Х., 1930. 110 с.
9. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія. - К.-Черкаси: Брама, 2004. -276 с.
10. Українська мова. Енциклопедія. - К.: Укр. енциклопедія, 2000. - 752 с.
11. Черкасский М.А. Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы)// Пареміологічний збірник: Пословица. Загадка. (Структура, смысл, текст). - М., 1978. - С. 35-52.

Джерела

1. *Пазяк М.М.* Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. К.: Наукова думка, 1989. - 480 с.

2. *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток* / Упор. М.М.Пазяк. - К.: Наукова думка, 2001. - 392 с.

Summary

The article covers of the ethnolinguistics, ethnocultural aspect of the l krai n i an paremiology; is focused of the language means for the category of generalization.